

БУРЯАД ҮНЭН

1995
НОЯБРИН
15
Намарай һүүг улаан
нохой
һарын 23
СРЕДА
гарагай 4
№216 (19309)
Газетын сэн
ХЭЛСЭЭТЭ.

1921 оной
декабриин 21-һээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

ГҮРЭНЭЙ ЗҮГНӨӨ ДЭМЖЭГДЭХЭ

Россин Федерациин Правительство Россин Федерацида үсхэбэрилгыг гүрэнэй зүгнөө дэмжэхэ хэмжээнүүдэй тогтоол абаба. Ороной хонин хүрэгэй тоо толгой тус халбарин продукция үйлэбэрилгын ба босоруулгын предприятинуудай мүнгэнэй талаар хүшэр даалы дабаха хэрэгтэ гүрэнэй зүгнөө туһаламжа үүсгэгдэхэ ёһотой.

1995 ондо гүрэнэй нөөсэдэ үүсгэгдэһэн нооһоной түлөө ажахын продукция бэрилгэшэдтэ нэмэлтэ (Федеральна) хөдөө эдэ м ж э н ү ү д т э р г а ш а л а г д а х а а р наалагдаһан ба промышленна комплексдо гүрэнэй зүгнөө туһаламжа хүргэлгэдэ (наалагдаһан) түлэхэ үсхэбэри абтаба. Буряад Республикада 1 килограмм нооһоной түлөө 10 мянган түлээ нэмэгдэхэ. Энэһэй арайхида орходоо, хоёр хонихеэ тоо болоно. Шэтын эрхэһийн Агын Бурядай автономито болон Усть-Илим Бурядай автономито хони үүсгэрилэгшэдтэ мүн лэ эды мүнгэн түлээгдэхэ. Россин Федерациин бусад субъектүүдтэ нэмэлтэ үүсгэрилэгшэ хэмжээн багшаг хөдөө м.

Россин Федерациин Правительство Түрүүлэгшэ С. Черномырдинэй гар аргаар тогтоолой хөдөө байгша ондо нооһон босоруулгын 100 предприятинуудта амлард түхэриг нооһон абаха үгтэхэ. Энэ мүнгэн хөөргөө үүсгэгдэхэ ёһотой ааб даа.

Россин Федерациин Хүдөө үсхэбэрилгын болон эдөө хоолой

министерство Россин Федерациин федеральна болон гүйсэдхэхэ зургаануудтай, Россин Хүдөө ажахын эрдэмэй академитэй, "Овцепром" гэнэн акционернэ бүлгэмтэй хамта 1996-2000-дахи онуудта хони үсхэбэрилгыг тогтонижоруулаха ба хүгжөөхэ тусхай зорилготой программа байгша оной эсэс болотор зохёохо ёһотой.

Буряад Республикын Президент болон Правительство, мүн Россин Федерациин бусад субъектүүдэй оролдогхо хүсөөр федеральна зургаануудай абаһан хэмжээнүүд мал ажахын энэ шухала халбарин саашадаа доройтон уналгыг тогтоохо аргатай. Жэшээлбэл, мүнөө үедэ Буряад Республикада 500 мянган толгой хонин хүрэг тоологдоно. Гэхэ зуура, хэдэхэн жэлэй саада тээ республикадамнай 1 миллион 800 мянган толгой хонин хүрэг байгаа ха юм. Энэһинээ уламжалан, аяар 10 мянган хонишод мүнөө ажалгүй үлэшэнхэй. Иигэжэ Забайкалин нарин нооһотой үүлэрэй хонидой хуби заяанда анхарха сар ерээ!

Буряад Республикын Президентын ба Правительство хэблээй албан.

Декабриин 17-һунгалтын үдэр М. МИТЮКОВ ҺУНГАГШАДТАЙ УУЛЗАБА

Россин Федерациин Гүрэнэй Дүүмын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо, "Демократический выбор России" гэжэ партиин хүтэлбэрилэгшэдэй нэгэн Михаил Алексеевич МИТЮКОВ Буряад орондо ержэ, хунгагшадтай, ажалша коллективүүдтэй уулзалгануудыг үнгэргэбэ.

М. Митюков Буряад Республикын Президент А. В. Потановтай, Арадай Хуралай Түрүүлэгшэтэй М. И. Семеновтой, Арадай Хуралай депутатуудтай уулзажа хөөрэлдөө.

Михаил Митюков түрүүшын үдэр Кабанский район ошожо,

Сэлэнгын целлюлозо-картоной комбинадай хүдэлмэритэй танилсаа, Кабанск хууриной хунгагшадтай уулзажа, тэдэнэй олонтоото асуудалуудта харюусаа. Тэрэ Улаан-Үдын промышленна хэдэн предприятинуудай хүдэлмэришэдтэй уулзажа, хөөрэлдэһэн байна. Тэрэшэлэн Бурядай гүрэнэй болон технологическа университетуудай студентүүдэй урда үгэ хэлээ.

Россин Гүрэнэй Дүүмын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо Эрхүүдэ түрэн, олон жэлдэ Хакасда ажаллаһан юм.

М. Митюков юрист мэргэжэлтэй, Хакасин нэгэ

мандадтай округһоо Гүрэнэй Дүүмын депутатада кандидатаар хөөрдохөө дэбжүүлэгдээ.

Тэрэ "Демократический выбор России" гэжэ партиин хунгалтын урда тээхи программатай хүн зоние танилсуула.

М. А. Митюков, тэрэнтэй сугтаа ябаһан хүнүүд мүнөөдэр Москва мордобо.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: (зүүн гарһаа) Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов, Гүрэнэй Дүүмын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо М. А. Митюков, Кабанскын районной захиргаанай гулваа В. Г. Котов.

ШАГНАА

Республикада тамуужанай эмхи хөгжөөлгэдэ габыятай үүсгэгдэхэ түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 20-ной Зарлигаар тамуужанай начальни Виктор Петровичто "Буряад Республикын хуули сахилгын үүсгэгдэхэ" гэнэн хүндэтэ нэрэ олгобо.

Тамуужанай эмхи зургаануудта сар соо оролдосотойгоор үүсгэрилэгшын түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 20-ной Зарлигаар тамуужанай таһагай инспектор Банзоров Виктор Ивановиче Буряад Республикын Хүндэтээй грамотаар шагнаба.

Тамуужанай эмхи гүрэнэй эмхи үүсгэгдэхэ үһи удаан сар соо үүсгэрилэгшын түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной декабриин 20-ной Зарлигаар тамуужанай эмхи инспектор Семён Васильевиче Буряад Республикын Хүндэтээй шагнаба.

НИМАЖАП ЛАМА ТҮРҮҮЛНЭ

"Нэрэ түрэдөө хүрэмэ ажабайдалай түлөө" ("За достойную жизнь") республиканска хунгуулин хамтаралай II съезд болобо. Энэ хамтаралда "Нэгэдэл ба дэбжэлтэ" ("Единство и прогресс") гэнэн республиканска нэгэдэл, ПРЕС партиин республиканска эмхи гэхэ мэтын 19 парти, хүдэлөөнүүд, эмхи зургаанууд ородог байха юм. 1994 ондо болоһон Буряад Республикын Президентын, Арадай Хуралай хунгалтын үедэ тус хамтарал "Социальна үзэн зүб байдал" гэнэн хамтаралтай тэмсэһэн, республикын Президентэ кандидат А. С. Ивановы дэмжэһэн юм.

Байгша съезды хамтаралай түрүүлэгшэ, философийн эрдэмэй доктор, профессор В. В. Мантатов нээхэдээ, орон доторой политическэ, экономическа байдалыг онсо түгшүүрилгэй гэжэ тодорхойлоод, гүрэнэй засагай ябууддаг хараа шэглэлыг хэлгэхэ шухала гэжэ ханамжалба.

хунгалтын урда тээ республика дотор тохёолдоод байһан политическэ байдал тухай экономикын эрдэмэй кандидат Б.М. Б. Балданов элидхээ. Экономическа реформонуудай мухардаһан ушар гэмбэл, нютаг нютагай экономико бээ даанхай огто болоогүй, үнөөхил

урданайхяараа түб газарһаа шууд мэдэлтэй байһаар гэжэ элидхэлшэ тоолоно.

"Нэгэдэл ба дэбжэлтэ" гэнэн республиканска хүдэлөөнэй түрүүлэгшэ Е. М. Егоров, "Бурятия молодая" гэнэн хүдэлөөнэй түрүүлэгшэ Б.Х. Ангуров, Буряад Республикын Буддын ба Христиан шажануудай холбоной түрүүлэгшэ Б. Т. Жигмытов, ПРЕС партиин Бурядай эмхийн түрүүлэгшэ Б. В. Данилов гэгшэд зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаа. Удаань Гүрэнэй Дүүмын депутатада кандидатууд В. И. Марков, Н. И. Илюхинов, В. Б. Прокопьев, А. И. Тулохоновой

этигэмжэтэ нюур Т. Гармаева, В. В. Белоусовой этигэмжэтэ нюур Б. Данилов гэгшэд үгэ хэлээ.

Түгэсхэдэнь энэ нэгэдэлэй үмэнлөө нэгэ кандидатыг хунгалтын үедэ дэмжэхэ асуудалаар дуугаа үгэлгэ эмхидхэгдэбэ. Дуугаа үгэлгын дун уялгата байха бэшэ юм. Нэгэдэлэй дэмжэлгээр Гүрэнэй Дүүмэдэ хунгагдаха хүсэлтэй кандидатууд үшөө хэдэн дахин уулзажа, эсэсэй эсэстэ өөһэд сооһоо хунгагшадтай зүгнөө лаб дэмжэгдэхэ нэгэ кандидатада тодорхойлохо зэргэтэй юм. Харин энэ съездээр дуугаа үгэлгын дүнгөөр Улаан-Үдын буддын шажантанай "Дхарма" нэгэдэлэй түрүүлэгшэ Нимажап лама (Илюхинов) 91 делегадай 51-нэйнь дуу абаа. Тэрэниие дэбжүүлһэн гол эмхинь— Буддын ба Христиан шажануудай холбоон.

Н. ДАБАЕВ.

Үндэр ургаса үдэр бүрийн оролдолгоһоо

ХУРЯАЛГЫН ДҮН ЮУ ХАРУУЛААБ?

Одоолшыё һүүлшын гектарнуудай ургасын абтажа, хуряалгын агрегадуудай таряалан дээрэһээ гаража онгоод байхада, ханаа сэдхэлээ зааха ан-бун гүүлэхэ, ажалынгаа зарим тэды дүнгүүдые согсолжо үзэхэ саг болобо.

Һүүлэй жэлүүдтэ хүдөөгэй алишыё ажахыда хабарай гарилга, ургаса хуряалга, тэжээл бэлдэхэлгэ гэхэ мэтэ бүхы хүдэлмэри хүшэрхөнөөр лэ үнгэргэгдэнэ. Жэшээни, энэ жэлдэ манай таряашадай ажахынуудай "Маяк" нэгэдэлдэ илангаяа таряа хуряалга баһал нилээд бэрхэтэй эрхэ байдалда үнгэргэгдөө гэжэ онсолон хэлэхэ хэрэгтэй. Нэгэдэхээр, бүхы ажахынуудайхиал адли, манайдашыё жатка, комбайн, трактор, машинанууд хуу хуушаршанхай. Тэдэнээ али аргаар лэ "халааһа" табихаһаа наагуур арай-хурай гэжэ заһабарилаа һаабзабди даа. Хоёрдохёор, мүнөө сагта онһон техникэдэ хэрэгтэй шэнэ запас зүйлүүд, шэнгэн түлшэ, түрхихэ тоһон гэхэ мэтые элбэгээр абаха арга боломжо манда хаанаһаа байхаб. Энээнэй хажуутаар сагай уларил баһал эрдэб гай гасаланшыё ушаруулаа ааб даа. Тусхайлбал, августын һүүд багаар таряандаа орохо гэжэ байхадманай, ехэ уһатай аадар гэгтэ адхаржа, мүндэр сохижо, горитой ургасые хэбтүүлжэрхёод, хуряахада хүндэ болгоо. Энээн дээрэнь зунай эхээр тохёолдоһон хуурай ган таряа шилээд хатаагаа.

Эдэ бүгэдэһөө боложо, эсэстэ һанаһандамнай хүрэмэ баян ургаса абтаагүй. Тийгэбэшыё нүгөө талаараа ургасадаа дан ехээр гомдохо, шамарлаха үндэһэн баһал үгы. Харыт даа, Десниковай болон Бурнашевой таряалан дээрэлээ гектар бүриһөө 18 центнер ургаса абтаа гэхэ гү, али хамта 40 мянган центнер ороһон сохигдоо. Энэмнай урда жэлэйхиһээ 3 мянга гаран центнерээр ехэ болоно. Тийхэдэ

манай нэгэдэхэ отделениихид нёдондонойхиһоо хоёр дахин шахуу ехэ таряа сохёо.

Юрэдөөл хэды бэрхэтэй байдалай тохёолдошыё, нэн түрүүн динлэнхи олон таряашад, механизаторнуудайнгаа үнэн шударгы, оролдосотой ажаалай ашаар лэ бүхы дээрээ бараг һайн ургаса абгаа, хуряалгын хүдэлмэришыё яһала саг соогоо дүүргэгдээ гэжэ хэлэхээр.

Тиймэһээ үнгэрһэн хабарһаа эхилээд, намарай халуун хаһа болотор хүсэ шадалаа гамнангүй хүдэлжэ, ургасын хуби заяае бодотоор шиидхэхэн хүнүүдые мүнөө нүдэ заатагүй дурдаха, тэдэн тухай һайн һайхан үгэ хэлэхэ шухала болоно. Жэшээлхэдэ, манай отделенидэ үнинэй комбайнернууд Александр Соколов, Николай Ивлев гэгшэд энэ жэлдэшыё үндэр бүтээсэтэй ажалаараа үетэн нүхэдтөө эрхим жэшээ харуулаха гараба. Тэдэнэр комбайнуудайнгаа хуушаншыё һааны, шадамараар ябуулжа, 4500-5000 центнер таряа сохёо. Тэрэшэлэн Алексей Лаптев, Виктор Степанов, Александр Пыкин гэгшэд баһал ехэ һаагаа һамшаагүй һайн хүдэлөө. Комбайнуудһаа таряа зөөһөн автомашины жолоошодой дундаһаа Георгий Яковлев, Афанасий Баннов, Иван Павлов гэгшэдые дурдахаар. Мүнөө ургасын хуу тоогууд дээрэ оруулагдаад байхада, таряа сээрлэхэ, хатааха, илангаяа ерэхэ хабарай тарилын үрлэ хүрэнгэ хааха хүдэлмэри хэжэ байһан хүнүүдые мүн лэ нэрлэхэ болонобди. Механизаторнууд Василий Гордеев, Даниил Степанов, Андрей Михалев, Кирилл Матвеев гэгшэд тэндэхи онһон түхээрэлгэнүүдые һаадгүй хүдэлгэжэ, шэнэ ургасын бүхы орооһые ойрын үдэрнүүдтэ сээрлэжэ, голоомо һошо, бог шорой һоонь илгажа дүүргэхэ, ехэнхини амбаар складуудта оруулха гэжэ оролдоно.

Мүнөөдэр гансал ажалынгаа һайн талые дурдажа, ханаа

сэдхэлээ ханаха бэшэ, баһал алдуу дутагдалнуудаа, хэрэглэжэ шадаагүй алдаһан арга боломжонууд тухайгаа хэлэхэ болонобди. Энэмнай саашанхи ажал хэрэгтэ хургаал боложо үгэхэ блуу. Жэшээн, хэрбээ мүнгөөр дугалдаагүй һаа, минеральна үтэгжүүлгэ һайса абажа, газардаа бараг нормоор оруулбал, мүнөөнэйхиһөө хараа байса ехэ таряатай байха, энээнһээ оруулха ашаг олзоннайшыё яһала горитой байха һаабза. Гадна илангаяа хүсэ ехэтэй шэнэ тракторнуудай олон, түлшэ, тоһоной элбэг байгаа һааны, сээр паараа адагынь 2-3 дахин элдүүрилжэ, таряанай ургасые эли бодо дээшлүүлэхэ байгаабди. Харин мүнөө зарим паараа нэгэ дахин лэ элдүүрилээд орхинобди. Тусхайлбал, энэ жэлдэ нэгэ полиин 300 гектар паар хоёрдохёо элдүүрилгэжэ хүшэ хүртөөгүй үлөө. Һүүдэй жэлнүүдтэ мүнгэнэй үгы дээрэһээ гансашыё шэнэ техникэ худалдажа абаха аргагүдэнэ бэшэ, мүн таряанайнгаа үрлэ шэнэлхээр элитнэ классай хүсэд хүрэхөөр үрлэ ондоо тээһээ абажа шаданагүйбди.

Энээнтэй хамта механизаторнууд газар хахалха, элдүүрилхэдээ, ургаса хуряахадашыё, ажалаа булта эрхим шанартайгаар хэнэ гэхын аргагүй. Эндэ тэндэ голодоһо гаргаха ушаршыё баһал үзэгдэдэг.

Иигээд ургасын хуряагдаад байбашыё, механизаторнуудай гараа хабсараад һуухагүйн элитэ. Хэгдэхэ хүдэлмэри үшөөл ехэ. Таряалантай голоомо түргэн хуряажа абаха, үшөө дулаан байһанда зарим машина, техникэсэ заһабарилжа үрдихэ, аргатай соогоо таряалан дээрээ шобхэ зөөхэ, ерэхэ хабарай тарилын үрлэ хүсэд һайнаар сээрлэжэ дүүргэхэ байнабди.

Я.ПАВЛОВ, Тарбагатайн аймагай таряашадай ажахынуудай "Маяк" нэгэдэлэй отделение эрхилэгшэ.

Дэлгүүрэй үнэ сэнгүүд УРДАНАЙХЯАРААЛ ЭЛБЭГШЫЕ НАА...

Table with 2 columns: Product Name and Price. Includes items like 'Горкоопторгын зүгһөө наймаалагдаһан', 'үхэрэй килограмм мяхан', 'гахайн килограмм мяхан', etc.

Россин һонинууд

САЛИН, ПЕНСИ ДЭЭШЭЛҮҮЛХЭ ТУХАЙ

Борис Ельцин Түбэй клиническэ больницада эмшлүүлжэ байха үсдөө социальна талаар шухала удхатай федеральна хоёр хуулида гар табья. Тэдэ гэбэл: "Россин Федерацида пенсийн эгээн бага хэмжээ дээшлүүлхэ, индексацийн турим болон пенсийнүүдые шэнээр тоолол гаргаха тухай" болон "Ажалай түлбэрийн эгээн бага хэмжээ дээшлүүлхэ тухай" хуулинууд.

Гар табигдаһан документиүүдтэй зохиладуулан, Россид ажалай түлбэрийн ба пенсийн эгээн бага хэмжээнуудтотголдобо гэбэл: 1995 оной ноябриин 1-һээ - һарадаа 57750 тухариг; декабриин 1-һээ - 60500; 1996 оной январин 1-һээ - 63250 тухариг. Байгша оной ноябриин 1-һээ бүхы пенсийнүүд 1,05 дахин, декабриин 1-һээ 1,1 дахин, 1996 оной январин 1-һээ 1,15 дахин (1995 оной октябрь һарада түлэгдэһэн пенсийнүүдэй хэмжээнһээ дуудьдаха) дээшлүүлэгдэхэ.

БАЯРААХА ҮНДЭЭН УГЫ

"СНГ-гэй гэнүүн-оронуудай хоорондохы эд бараанай эрьесын хэмжээн доошлоһоор гандаа. Эдэ оронуудай хоорондо худалдаа наймаа эдэбхижүүлхын тула нэгэдэхгэдэмэл тамуужанай оршон байгуулахэ шухала", - гэжэ

Виктор Черномырдин правительствануудай толгойлогшоной заседани нээхэ зуураа онсолон тэмдэглээ. Байгша оной 9 һарын туршдаа Росси болон СНГ-гэй гэнүүн-оронуудай хоорондохы эд бараанай эрьесын хэмжээн 6 процентээр дээшлээ. Харин СНГ-гэй оронуудһаа Росси руу эд бараанай оросо 23 процентээр ехэ болоһон байна. Сэнгүүдэй "жолоодохын" аргагүйгөөр улам түргэдэн ургажэ байһанһаа уламжалаан эд бараанай эрьесын хэмжээн нэгэ бага дээшлээ гэжэ ойлгохо хэрэгтэй. Харин байдал бүхы дээрэнь хаража үзэхэдэ, баярлаха үндэһэн үгыл даа.

ЭГЭЭН АМТАТАЙ СЫР - АЛТАЙДА

Барнаулхотодо үнгэргэгдэһэн сыр болон һүнэй бусад продукцияны түрүүшын региональна конкурсно хабаадаһаад иимэ тобшолол хэбэ. Болбосоруулгын 50 гаран предпрития конкурсно сыр болон тоһоной хэдэн арбаад зүйл харуулаа. "Славянский" гэжэ нэртэй сыр эгээн үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө. Тэрэнише үйлэдбэрилдэг Бийскэ комбинат нэгэдэхэ шатын дипломоор шагналдаһан байна. Карагужинска тоһоной заводой "Крестьянское" гэжэ тоһон эгээн эрхим сорт гэжэ нэрлэгдээ. Конкурс үнгэргэлгын үедэ худалдан абагшадтай хэдэн зуулаад хэлсэнүүд баталагдаба. (Һонинуудһаа абтаба).

Улаан-Үдын ашаанай 3-дахи автопредпритида дун хамта 153 жолоошод хүдэлжэ байдаг. Тус предпритиһаа хото соогуурхи ажалда 70-75 тойрон автомашина хүдэлгэгдэнэ.

3-дахи ПАП-ай директор Иннокентий Григорьевич Орлов эндэ 18 жэл хүдэлнэ. Тэрэ сэрэгэй албанай һүүлдэ жолоошоноор, инженерээр хүдэлһэн намтартай. Ажалай ветеран "Хүндэлэй Тэмдэг" ордентой, "Буряад Республикаын габьяата инженер" гэгэн хүндэтэ

нэрэ зэргэтэй юм.

- Манай коллективтэ 260 хүн хүдэлнэ. Мүн сагнай хүндэ хүшэр болонхой. Арга боломжой дүүрэн хэрэглэжэ хүдэлхын аргагү захилшаднай үсөөрлөжэ байдаг. Ол предпритинууд жолоошодой хүдэлмэри мүнгөөрнь түлэхэ аргагүдөөд, өөһэдүйтэ үйлэдбэрилһэн продукци үтэнэ, - гээд директор И. Г. Орлов хэлээ һэн.

Зураг дээрэ: И. Г. Орлов С.БААДУЕБАЙ фото

БОДОНГУУД АБИДА "БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТОБШО ТҮҮХЭ"

(Түгэхсэл. Эхинийн 1994 оной мартын 15-най, апрелин 15-най, майн 17-ной, июнийн 12-ой, августын 11-нэй, сентябриин 13-най, октябриин 12-ой, ноябриин 11-нэй, декабриин 13-най, мүн 1995 оной январийн 13-най, февралийн 9-нэй, мартын 10-най, апрелин 14-нэй, майн 12-ой, июнийн 14-нэй, июлийн 14-нэй, августын 15-най, сентябриин 12-ой болон октябриин 1-нэй дугаарнуудта).

ХИХ.ЭБ ХАМТА НАМЫН УДАРИДАЛГАДОРО ХҮЛЭН-БУЙР НЮТАГТА НАЛБАРАН ХҮГЖЭЖЭ БАЙГАА БУРЯАД- МОНГОЛШУУД

Сүлөөлэгдэнэй хүлээр буряад зоной нуудаг нютагуудта мал ажахы тон түргэнөөр хүгжэжэ, машина, тракторнууд, косилканууд хэрэглэгдэн, хамаг ажал хүдэлмэри оньожоруулагдажа эхилхэн байна. Удаан байха хашаа, харабшанууд баригдадаг, малай үбшэнүүдые нэргылхэ хүдэлмэри хэгдэдэг болохон юм.

Мала ажалай хүгжэхэтэй хамта арад зоной байдал найжаржа, Шэнэхээнэй буряадай олонхинь (70-80 хубинь) 90 процент шахуунь радиоприёмнигуудтай болохон байна.

Хүн ба малые нэгэн зэргэ хүгжөөхэ гэхэн гүрэнэй политикын гэрэлтэ туяарал доро Шэнэхээнэй буряад хүн зоной тоо маша түргэн олошоржо, 1966 оной хүсэд бэшэ тоо бүридхэлөөр хамта долоо мянга шахуун хүн болохон байба. Энэхэндэ ондоо тээхэ зөөжэ ерэнэн монголшууд оруулагдаанагүй.

1948 ондо Шэнэхээнэ нэгэл эхин хургуули байһан болобол, 1966 ондо арба гаран эхин хургуулитай боложо, хураха наһанай үхибүүдэй 90 процент шахуун эхин шатын эрдэм хургуулида хүртэхэ аргатай болоо хэн.

Малшад хэр угһаа нүүдэл байдалтай байһан заншалаа алхам алхамаар хубилгажа, хуурижаһан байдалда шэлжэн орожо, байшан гэрнүүд Шэнэхээнэ улам олоор баригдажа эхилэн. Энээнтэй хамта хуурижаһан тосхонуудта сахилгаан дэнүүд гэрэлтэдэг болоо хэн бэлэй.

ТҮГЭСХЭЛЭЙ ҮГЭ

Буряад-монголшууд эртэ саһаа өөһэдэ түүхээр ехэхэн һонирходог байгаа. Арбан табадугаар ба арбан зургаадугаар зуунай үедэ буряадта үзэг бэшэг мэдэхэ хүнүүдэй тон үсөөхэн байһан ушарһаа үнгэрһэн түүхэ болон ямар нэгэн шухала ушар ябадалые хойшонхи үенүүдтээ амаар дамжуулдаг гү, али тэдээн тухай дуу зохёожо, үри хүүгэдтээ сээжэлдүүлдэг, тэрэшэлэн гэрэйнгээ үе залгамжалһан удамаа баһа тиимэ аргаар удаадахи үедөө дамжуулаһар ербэ. Буряад-Монголой нютаг орондо ерээ, буддын шажаниие эршэмтэйгээр дэлгэрүүлхэ ажал ябуулжа байха үедэнь буряадууд эдэ ламанарһаа монгол бэшэгтэ хураһаниинь

үзэг бэшэгтэй болоһоной эхилэлтэ байгаа гэжэ хэлэжэ болохо юм. Тэрэ үеһөө буряад-монголшууд үндэһэтэнэйнгөө үзэг бэшэгтэ эдэбхитэйгээр хурадаг болоһон байна.

Хубитын Шираб-Нимбуугай зохёон буряадай түүхэдэ 1840 он багаар буряадай эршүүлэй (18-55 наһа хүртээрхи) эрэгтэй зоной хахадын шахуунь үндэһэтэнэйнгөө үзэг бэшэг мэдэхэ болоһон, тэрээгээрэ албан зургаанай бэшэг данса, хэрэг зарга бүтээжэ, хуули зарлал зэргые ябуулдаг болоһон гэжэ тэмдэглэнэ. Тэрэ үеын эсэгэ, эхэнүүд үри хүүгэдээ ойро оршомдо байгаа монгол бэшэгтэй хүнүүдые гуйжа, ном бэшэгтэ хургадаг байһан гэнэ.

Үндэһэтэнэйнгөө үзэг бэшэг мэдэхэ болоһон саһаа хойшо буряадууд өөһэдэ түүхые бэшэхэ, обог бүриин удамай бэшэгтэ зохёохо аргатай боложо, обог бүридөө угай бэшэгтэй болоһон байна.

1844 ондо Хорин худай обогой Сайханай Аюуша буряадай түүхэ бэшэжэ, 1863 ондо Агын тайшаа Тобын Түгэлдэр, тэрэнэй удаа сагаангууд обогой гулваа Юмсэнэй Ваандан, 1887 ондо галзууд обогой зайһан Хубитын Шираб-Нимбуу зэргэ хүнүүд буряадай түүхые бэшэһэн юм. Тэдээн соонь тэрэ үеын буряадай шиигэмэй байдал, улас түрэ, соёл болбосорол, ажахын байдал нилээд зүбөөр харуулагдабашье, тэрэ үеын засаг түрэдэ зүришэхэгүй гэжэ оролдоһониинь, мүн шажан шүтэлгын нүлөөнөө боложо, зарим талаар нарилһаниинь лабтай.

1922 ондо буряад-монголшууд Хүлэн-Буйрай Шэнэхээн нютагта нүүжэ ерээд, буряад хушуу байгуулаһанһаа хойшо тэндэхи буряадуудай дунда Шэнэхээнэй буряадай түүхые бэшэхэ, тэрэнэ хойшонхи үенүүдтэ үлөөхэ гэхэн хүсэл эрмэлзэл бии болоо хэн. Тиин Мүнхэ гэдэг үбгэн бэшэжэ байһан байна. Сүлөөлэгдэнэй хүлээр хэдэ хэдэн аха наһатан ба зарим сэхээтэн намда буряадай мүнөө үеын түүхэ, илангаяа, Шэнэхээнэй буряадай түүхэ бэшэхэ дуралдал оруулдаг байгаа. Тиихэдэнь би шадаха зэргээрэ түүхын материал бэдэрэн суглуулжа байһан болобошье, соёлой хубисхалай үедэ бии байһан материалаа хуряалган абтагдажа, лаблалта болгохо түүхын материалгүй болоходоо, түүхэ бэшэхэ аргагүй бологдобо гэжэ шиидээд байһан хүнби.

Гэтэр ойрын жэлнүүдтэ түүхээ бэшэхэ дуралдал дахяад орожо, зарим аха наһатан эдэ-тэды түүхын материал намда асаржа үгэһэн, зоригжуулаһан байна. Тиихэдэнь бидахин зориг орожо, энэ тобшо түүхые бэшэжэ гаргабаб. Гэбэшье энээндэ хабаатай материал бүрин гүйсэд бэшэ байһан, тиигээдшье минии эрдэм мэдэс дорой, зохёон бэшэхэ шадабаримни дутамаг байжа, түүхэ шэцжэлэгшэд ба

һонирхогшодто энэ зохёолоймни хангалтагүй гэжэ харагдахань дамжаггүй. Гэбэшье үсөөхэн тэдышье нэмэри, лаблалта хэһэн байбал, сэдхэлдэмни хайн байха бэлэй.

Арадай сэсэн үгэдэ "үгыһөө бинь дээрэ" гэдэг гэшэ ааб даа. Тиин энэниие зүйтэйдэ тоолон, эшгүүриие дабажа, энэ тобшо түүхэ бэшэбэб. Алдуутай буруу зүйлнүүдэй али олон байхань зайлашагүй. Уншагшад тэдэниием заан забабарилжа, хургахыень шэн сэдхэлхэе найдая.

"Буряад-Монголой тобшо түүхэ" бэшэхэдэ хэрэглэһэн түүхын материални иимэ:

- 1. БУРЯАДАЙ ТҮҮХЭ.** Зохёогшо Тобын Түгэлдэр. 1863 он. Гар бэшэмэл.
 - 2. БУРЯАДАЙ ТҮҮХЭ.** Зохёогшо Юмсэнэй Ваандан. Гар бэшэмэл.
 - 3. БУРЯАДАЙ ТҮҮХЭ.** Зохёогшо Хубитын Шираб-Нимбуу. 1887 он. Гар бэшэмэл.
 - 4. МОНГОЛ УЛАСАЙ ТҮҮХЭ.** Монгол уласай шэнжэлхэ ухаанай хүрээлэн болон Зүблэлтын шэнжэлхэ ухаанай академи хамтаран зохёобо.
 - 5. БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТҮҮХЭ.** Зохёогшо Ф. А. Кудрявцев, Г. А. Румянцев.
 - 6. ЗҮБЛЭЛТЫН ЮРЭНХИ ТҮҮХЭ.** Зохёогшо К. В. Базилевич
 - 7. МОНГОЛОЙ НЮУСА ТОБШО.** 1240 ондо зохёон. Зохёогшонь тодорхойгүй. Зарим түүхын эрдэмтэд Шигихутуг зохёон гэжэ таамагладаг.
 - 8. МОНГОЛОЙ НИИГЭМЭЙ БАЙГУУЛАЛТЫН ТҮҮХЭ** ("Общественный строй монголов"). Б. Л. Владимирцов зохёобо. 1934 он.
 - 9. ЧИНГИС ХААНАЙ ЦАДИГ.** Кубаяши Такаширо зохёон. 1978 он.
- Дээрэ дурсагдаһан түүхын материалнуудһаа гадна буряад арадай аман уламжалалһаа үндэһэлэгдэбэ. Амаар дамжуулагдадаг түүхэ домогуудые намда хэлэһэн Дашанима, Данзан, Мүнхэ, Дэнзэн, Гачин, Дүлбэ, Бэлигбаатар зэргэ ахмад наһатан байгаа. Тэдэнэй олонхинь энэ дэлхэйе оржижо ошонхой.

МҮНГЭН АРЮУДХАГДАНА

"Хитачи" гэдэг япон фирмэ мүнгэ тушаан абахадаа, тэрэнээ арюудхан элюурдэдэг автомат ухаалба. Энэнь "банкомат" гэжэ нэрэтэй.

Банкомадай уйтан нүхэ руу хэгдэһэн банкнота бүхэн Цельсээр 200 градус хүрэтэр халаагдаһан булад булангуудай хоорондуур гаргагдана. Тиихэдэнь мүнгэндэ аһаад байһан бүхы микробууд сарагдана, мүнгэн зохид түхэлтэй болоно. Жэл бүри 500 иимэ автомадууд худалдагдаха гэжэ фирмэ хараална.

ДАХИНАА ХЭБЛЭГДЭЭ

Ю Н Е С К О
"Оршуулагдаһан номые заагша" гэхэн ном 1949 ондо гаргадаг аад, һүүлэй гурбан жэлдэ тэрэнээ зогсоогоод байһанаа, мүнөө жэлдэ дахяад гаргаба.

Бүхы дэлхэй дээрэ 1992 ондо оршуулагдаһан номуудай дүн гаргаһан ту ном анха түрүүшынхэ лазерна диск дээр гаргагдаба. Тэрэниие хубий компьютер дээр уншах болоно.

1992 ондо Агата Кристиин зохёолнууд эгээл олон дахин оршуулагдаа. Тэрэнэй детективүүд 18 орондо 196 дахин хэблэгдэһэн байба. Уолт Диснейн комикснууд 168 дахин хэблэгдэһэн байжа, хоёрдохи хуурида гараа.

В. И. Ленинэй зохёолнууд 1981 ондо 370 дахин хэблэгдэһэн байбал, 1992 ондо оройдоол 13 дахин хэблэгдээ.

Англи хэлэнһээ эгээл олон ном хэблэгдэнэ. 1992 ондо энэ хэлэнһээ 45 процент ном оршуулагдаһан байба.

Эгээл олон оршуулга хэдэ орон Германи болоно. Эндэ һүүлэй 15 жэлэй туршад 98421 гадаадын ном хэблэгдээ. Манай Росси хоёрдохи хуурида байна. Эндэ 79478 харин ном гараа.

ХИЗААРЛАБАЛ, ОЛЗОНЬ ДООШОЛХО

80-яад онуудай һүүл, 90-ээд онуудай эхин багаар байгаали хамгаалалгын хүдэлөөн манай орондо дэлгэржэ, промышленностие, түбхын түрүүндэ целлюлозо-саарһанай халбарие хизаарлаха гэхэн тэмсэл эхилхэн юм. Энээнэй эсэстэ Приозерско ЦБК хаагдаһан, Окуловска болон Слоковско целлюлозын заводуудта үйлэдбэри бо о л ю у л а г д а һ а н байна. Красноярска, Сэлэнгын болон Байкальска комбинадууд болуулагдаха туйлдаа хүрөөд байгаа.

Тезд целлюлозно-саарһанай промышленностие хизаарлан гэхэдэмнай, энээнһээ абтаха олзо доход ехээр доошолно гэжэ ушар баримтанууд харуулна.

Манай Росси айхабтар ехэ ой модоной баялигтай аад, тэрэнээ һайса болбосоруулангүй, модоёо гол түлэб монсогор зандань худалдадаг гэшэ. Жэшэнь, Финляндитай сасуулбал, тэрэнэй худалдадаг модонойнь 2 процент лэ монсогор модон байна. Тиихэдэнь Россидэ энэнь 78 процент болоно. Харин целлюлозо абабал, тэрэн тустууа 80 ба 20 процент болоно бшуу. Энээнэй ашаар Финляндий ой модоной продукция худалдажа, 5 миллиард доллар олзо оруулна. Харин Росси монсогор айхабтар ехэ модо худалдабашье, Финляндийһаа хэдэн дахин бага олзо энээгээрэ оруулдаг.

Ургажа байгаа ой модоёо нэлэнхы ехээр унагажа, монсогор модо хэрнше ехээр худалдабал, урда орохын

аргагүй, жэшэнь, нэгэ кубометр монсогор модо худалданхань нэгэ тонно целлюлозо худалдабал хураггүй олзотой гэжэ тон элитэ. Илангаяа Сибирьтэ транспортно гаргашын айхабтар ехэ болоһон үедэ модоёо һайса болбосоруулжа худалдабал таарамжатай.

Промышленна талаа хүгжэнги оронууд, жэшэнь Урда Корей, Тайвань, Бразил, Мексикэ, Австрали целлюлоз саарһанайнгаа промышленностие һүүлэй үедэ эрид ехээр хүгжөөжэ, энээнһээ ехэ олзо оруулда.

Россин Федераци дэлхэ дээрэ эгээл ехэ ой модотой ороо аад, США, Канада, Финляндия, Швеци болон ой модо багата зарим бусад оронуудта орходо ой модоной һайса болбосоруулаһан тон ба хэмжээнэй продукци гаргад байгаа.

Целлюлозо гаргад предпритинууд модоной элдэ үлэгдэлнүүдые хэрэглэн, картон бүтээдэг юм. Харин Эрхүүтэ модо болон Красноярск хизаарта целлюлозы предпритинуудай үгы дээрэ лесосекэнүүдтэ жэл бүри миллион кубометр шах модоной үлэгдэл миин шатаагдана.

Эдэ бүгэдэһөө харахада, ол оршоёо ехэдхэхэ гэбэ целлюлозно предпритинууд үгы хэхэ бэшэ, харин тэдэнь таарамжатай арга олошоруулаха гэжэ оролдо ёһотойбди.

А.СУХОДОЛОВ
В.ЗЫРЯНОВ

Эрхүү хото.

Фим Алексеевич Буряад, халха, хальмаг бусад монгол хэлэнүүдэд эрдэмтэн болохон, 120 ном болон статьянуудыг үлдэжээ. Бертагаев 1905 оной намар Эхирэд-Булагадай Буласа-Шагдайнда түрэнэн байна. Тий университетэд багшын хувиар 1930 ондоо эрдэмтэн болохон, 1935 ондоо дүүргэхэдээ, хэлэнэй нэрэ боонуудыг зохёолгыг хэлэн дүршэл" гэжэн кандидатдай диссертаци хувиар хуушан монгол хэлэн хадаа бэеэ даахан амяараа хэлэн бэшэ, харин монголшуудай хэрэглэдэг

нотаг хэлэнүүдэ шэнжэлхэ хүдэлмэри толгойлон, мүн синтаксисээр хургуулин учебнигүүдэ зохёолсоһон байгаа. Саашадаа СССР-эй ондоо хотонуудта хүдэлхэдөө, түрэл буряад хэлэээ ходо анхаржа, шэнжэлжэ ябаа юм. 19-дэхи зуунай монголшо эрдэмтэдэй ханамжаар, дэлхэдэ нэгэл монгол хэлэн бии, тэрэ халха, буряад, хальмаг, дагуур, баоань, дунсян, монгол, могоол гэхэ мэтэ олон нотаг хэлэнүүд боложо хубаардаг гэжэ тоологдодог байгаа. Т. А. Бертагаев монгол, буряад, халха хэлэнүүд нотаг хэлэнүүд бэшэ, харин бэеэ даахан амяараа хэлэнүүд болонхой: тиймэһээ нэгэ монгол литературна хэлэ байгуулбади гэжэ зобоһонхой хэрэггүй гэжэ тодоор харуулан юм. Зүгөөр буряадуудай хэрэглэдэг байһан хуушан монгол хэлэн хадаа бэеэ даахан амяараа хэлэн бэшэ, харин монголшуудай хэрэглэдэг

(сложноподчиненно) мэдүүлэлнүүд үгы гэжэ тоологдодог хаань, 50-60-аад онуудта Т. А. Бертагаев тиймэ мэдүүлэлнүүдэй бии байһые, причастна б о л о н д е е причастна о б о р о д у у д хаа тэдэнэй ямар и л г а а т а й е н ь т о д о р х о й г о о р харуулжа, энэнь буряад хэлэнэй а к а д е м и ч е с к э болон хургуулин б ү х ы грамматикануудта оруулагдаа хэн. Т. А. Бертагаев буряад хэлэнэй холбуулалнуудыг (словосочетани) болон морфологийн олон асуудалаар шэнжэлжэ хэһэн юм.

БАРУУН ТЭЭНЬ ДЭЛГЭРЭНГИ

Баруун болон Зүүн Германида аллергигээр үбшэлэгшэд хэр олон бэ гэхэн шэнжэлэлгэ Берлинэй медикууд хэбэ. Тийхэдэнь аллергигээр ядардаг хүнүүдэй тоо Баруун Германидань олон байба. Юундэб гэхэдэ, урданай ГДР-тэ орходоо Баруун Германида агаарыг багаар бузарлаха ябадада ехэ анхарал хандуудаг байгаа.

ГДР-эй үхибүүдэй 90 процентнь үхибүүдэй саадта ябадаг, тэндэ элдэб үнгын халдабарита үбшэнгүүдтэй ушардаг байгаа. Тиймэһээ тэдэнэй имунна системэнь тэдэ үбшэнгүүдтэй тэмсэжэ хураһан байжа, тэдэнэр аллергигээр ядардаггүй байба.

Гадна демократическа Баруун Германида орходоо ГДР-тэнь хүн зоной тамхй таталга ехээр дэлгэрэнги бэшэ байгаа. Харин тамхиншадай үхибүүд аллергидэ бэлээр диилдэдэг гэжэ мэдээжэ. Үшөө тийхэдэ Баруун Германидань айхабтар олон машина бии байһан тула муухай газ ехээр гаргадаг байна.

ПЛАЗМА ШЭЛ

Германида 24 миллион нюдэнэй шэл жэл бүри худалдаадаг. Тэдэнэй 38 процентнь пластмассаар хэгдэнхэй. Тиймэ шэл хүнгэн, мүн хямда сэнтэй юм. Гадна юрын шэлдэ орходоо, пластмасса шэлнүүд ехээр эдирээтэдэггүй. Юундэб гэхэдэ, тэрэндэ тусхай зүйл түрхигдэдэг байна.

ДЭЛХЭЙН ЗОН ҮСӨӨРХЭ

Ойрын 50 жэлэй туршада бүмбэрсэгэй хүн зоной тоо үсөөржэ эхилжэ гэжэ дэлхэйн гол демографуудай нэгэн, Австралийн эрдэмтэн Джон Колдуэл тоолоно. Ушар юун бэ гэхэдэ, Европын олонхи оронуудта хүлээжэ жэлнүүдтэ хүнэй түрэлгэ үсөөрөө. Мүн Карибска далай шадархи оронуудта, Азийн зургаан орондо, тэрэ тоодо Хятадта, урданайхиһаа үсөөн үхибүүд гарадаг болонхой.

ОЛО ДАХИН ЭДЕЭЛХЭДЭ ХАЙН

Оло дахин эдеэлхэдэ, шуһан соохи холестерин бага болодог гэжэ Шэнэ Зеландийн диетологууд элрүүдээ. Үдэрэй туршада гурба бэшэ, харин юһэ дахин эдеэлдэг хүн холестеринээ 65 процентээр доошлуулжа болёхо байна. Харин тиймэ хүндэ инфаркт болохо аюул 13 процентээр доошолно.

ГАДАГУУР ГҮНЗЭГЫ НҮХЭН

Кольско хахад арал дээрэ айхабтар гүнзэгы нүхэн дэлхэй дээрэ анха түрүүн малтагдаһан юм гэжэ мэдээжэ. Мүнөө хоёрдохой иимэнхүн Германида үрэмдэгдэжэ дүүрбэ. Эхин түрүүн 12 гү, али бүри 14 километр гүнзэгыдэ хүрэхэ гэхэн аад, 10 километрээр хизаарлаха гэжэ шийдэбэ. Гэбэшье доошоо орохо бүринь даралта болон температура айхабтар түргөөр дээшлэһэн байна.

Тиймэһээ 9 километртэ тогтохо гэжэ шийдэ. Эндэ температура Цельсээр 260 градуста хүрөө. Даралтын айхабтар ехэ ушарһаа нүхэнийн хабижа, үрэмдэлын колонныг шангаар хабшажархидаг байба. Хоёр мянгадахи он хүртэр энэ скважинада элдэб хэмжээнүүд хэгдэхэ. Һүүлээрн аюулгүйень хаража, тэрэнийень булаха юм ха.

ӨӨРЫН ЭЛШЭТЭЙ ГЭР

Германийн Фрейбург хотодо имагтал наранай батарейнүүд болон коллекторнүүдээ элшэ абадаг гэр баригдаа. Тиймэһээ тэрэндэ газар тээһээ зайн гал, газшыг, дулаасуулаха халуун уһаншыг оруулагдаагүй. Энэ хадаа нилээд үнэтэй туршалгын түрүүшын гэр болон.

Эрдэмтын түрээһөөр 90 жэлэйн ойд

МОНГОЛ ХЭЛЭНҮҮДЫЕ ШЭНЖЭЛЭГШЭ ПРОФЕССОР Т. А. БЕРТАГАЕВ

институдтай эрдэмтэ эрэмэрилегшөөр Гушаад онуудай хатуу саг болоходонь, шэлжэжэ, шагорскын багшанарай тугудай ород хэлэнэй даагшаар хэдэн жэлдэ үнэмтэй хүрөөтэ жэлнүүдтэ Т. Бертагаев нотагаа бусажа, Монгодо Буряад-Монголой анарай институттай эрдэмтэн мүн нэгэн зэргэ эрдэм шэнжэлэлгын тугудай ахалагша эрдэмтэ эрэмэрилегшөөр томилогдоо.

байһан хуушан монгол хэлэнэй нэгэ талаань (извод) байгаа гэжэ ханамжадаг хэн. Т. А. Бертагаев гол түлэб монгол хэлэнүүдэй үгын сан (лексикэ) болон синтаксисыг шэнжэлдэг байһан юм. Кандидадай болон докторой диссертацинуудын имагтал үгын санда зорюулагданхай. Эрдэмтэн буряад нотаг хэлэнүүдэй (говорнуудай) хоорондо үгэнүүдэй талаар хэр ехэ илгаа бии гэжэ харуулхын тулада алайр болон эхирэд-булгад нотаг хэлэнүүдэ, харин диалектнүүдэй хэмжээгээр эхирэд-булгад болон мухар-шэбэрэй хэлыг, тийхэдэ хэлэнүүдэй хэмжээгээр буряад болон монгол хэлэнүүдэй үгын сангыг зэргэсүүлэн шэнжэлһэн байна. Буряад хэлэндэ зүүн, баруун, урда ба Доодо-Удын иимэ дүрбэн диалект бии, тэдэ тус бүхэндөө олон нотаг хэлэнүүдтэ хубаардаг гэнэ.

Эрдэмтэн монгол хэлэнүүдэй лексикэ болон грамматикые гол түлэб шэнжэлхэһээ гадна, буряад литературна хэлэнэй бүриддэгэ болон хүгжэлтэ тухай, мүн фонетикэ, зүбүгүүлгэ ба бэшгэй дүрим, найруулга (стилистикэ), түүхын ба зэргэсүүлһэн грамматика, үгын гарбал, диалектологи, фольклор болон литератураар олон статья бэшэһэн байдаг. Эдэ бүгэдэ тухайн нэгэ статья соо хэлэхын аргагүй туладань буряадуудай хоёр хэлэтэй болоод байхадань, буряад литературна хэлэн саашадаа яажа хүгжэхэ хараатайб гэхэн ханал бодолнуудтань эндэ тогтожо хэлэ.

шэнжэлэгшэд ниилэлгэ, холисолдоло (скрещени) гэжэ нэрлэдэг юм.

Түрэлхи хэлэнэйнгээ хандарангүй удаан байхын тулада илангаяа ургажа ябаа залуу үетэнөө буряад хэлэндээ хургаха хэрэгтэ онсо анхарал хандуулагдаха ёһотой гэжэ эрдэмтэмнай захиһан байна.

Мүн буряад хэлэнэй үни удаан байха үшөө нэгэ нүхэсэл ямар бэ гэхэдэ, буряад хэлыг амярлажархёод байха бэшэ, харин түрэл халха-монгол болон ойрод-хальмаг түрэл хэлэнүүд-тэйн нягта холбоотойгоор хүгжөөхэ ёһотой гэжэ Т. А. Бертагаев хэлэдэг хэн. Нэн түрүүн алфавидууд болон нэрэ томьёонуудын адлирхуу болгохо хэрэгтэй гэнэ.

Зүблэлтэ засагай үедэ буряад хэлэнэй терминүүд монгол нэрэ томьёонуудтай адляар зохёогдожо байгараа, гушаад онуудта интернациональна болон ород үгэнүүдээр хэлэгдэһэн юм. Мүнөө монгол үгэнүүд хэлэндэмнай орожо эхилэнхэй. Жэшэнь, тайзан (сценэ), танхим (зал), сэхээтэн (интеллигенци), хороон (комитет), тойрог (окрут) гэхэ мэтэ монгол үгэнүүд хэрэглэгдэдэг болонхой гэшэ.

Совет монголоведение хүгжөөлгэдэ ехэ габьяатай байһанайнгаа түлөө Т. А. Бертагаев ССР Союзай медальнуудаар, Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаһан, Буряад болон Хальмаг АССР-нүүдэй эрдэм ухаанай габьяата ажал ябуулагша гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэһэн байна. Эрдэмтэнэй бэлдэһэн олон кандидат болон докторнууд манай орондошье, хилын саанашье хүдэлжэ байдаг.

Мүнөө түрэл арадаймнай олонхи хүбүүд, басагад эрдэм хургуулитай боложо, хубисхалай урда тээхи шэнги харанхы манан соо түгэншэлжэ ябахаяа болижо, хамаг юумэнэй ушар удхыг хайн мэдэдэг болоһондонь үнэн сэдхэлһээ баярлажа байһанаа энэ ехэ эрдэмтэмнай элрхэйдэг бэлэй.

Лубсан ШАГДАРОВ, буряад хэлыг шэнжэлэгшэ. С. А. МАКСАНОВАЙ хубийн архивһаа абтаһан фото.

1974 ондо Т. А. Бертагаев "Монгол литературна хэлэнүүдэй үгын сангай хүгжэлтэ" гэхэн томо ном Москвада хэблүүлжэ, халха-монгол ба буряад хэлэнүүдтэ шэнэ үгэнүүд болон терминүүдэй бии болодог арга хэрэгсэлнүүдэ ехэ материал дээрэ харуулан байна. Үгын удхань "гэнжэлиг" ёһоор хүгжэдэг, тийн саг ошохо туматэрэнь олошордог, мүн арад бүхэнэй түүхэтэй тодорхой холбоотой байдаг гэжэ тэмдэглэе.

Феодализм болбол Монгодо нилээд ехээр хүгжэһэн, харин буряад орондо тиймээр хүгжөөгүй байгаа. Тиймэһээ буряад хэлэндэ, илангаяа баруун нотаг хэлэнүүдтэнь үгэнүүдэй удхань олошороогүй гэнэ. Жэшэнь, "хуби" гэжэ үгэ монгол хэлэндэ "доля", "порция", "пай", "дробь", "процент", "штука", "часть", "судьба", "экземпляр", "тираж", "личное", "частичное", "удельный вес" гэхэн олон удхатай байхадань, буряад хэлэндэ эдэнэй зариманиинь лэ бии, харин бусад удхануудын абтаһан үгэнүүдээр гаргагдааг гэнэ.

Эрдэмтэн буряад хэлэнэй синтаксисээр олон ном гаргаһан юм. Буряад хэлэндэ дахалдаһан

ондо 43 наһатайдаа Т. А. Бертагаев "Монгол хэлэнүүдэй лексикэ" гэхэн темээр диссертаци хамгаалба. Тэрэ 1949 оной октябрыда Фим Алексеевичтэ профессор гэхэн соло олоһон байна. Тийн Т. А. Бертагаев зүблэлтэ засагай үедэ эрдэмтэн хүрээ солонуудта түрүүн хүртэһэн буряад хэлэнүүдэй нэгэн байгаа юм. 1950 ондо РСФСР-эй эрдэмтэн институтта Т. А. Бертагаевы И. К. Крупскаягай эрдэмтэн багшын институтта хэлэнэй кафедрада эрдэмтэн эхлэжэ, Т. А. Бертагаев эрдэмтэн Маррай хургаалыг хандай тоодо оруулагдаад, хүдэлхэн бэрхэтэйшгэ хувиар юм. 1953 ондо СССР-эй АН-ай академий тусхай хувиар профессор Т. А. Бертагаев СССР-эй АН-ай хэлэн институтта эрдэмтэн боложо, монгол хэлэнүүдэ хүдэлжэ, бүлэгэй эрдэмтэнээр томилогдоо. Тэндээ 1976 ондо наһа гаргаа, хорин гурбан жэлэй хүдэлжэ, олон гүнзэгы хувиар хэблүүлһэн бэлэй. Т. А. Бертагаев гушаад хувиар хоёрдохой хахадта ба орондо онуудта манай академий хамта дээрээ 8-9 хувиар хэлэн болоно. Тийхэдээ буряад литературна хэлэ хэрэгтэ эрдэмтэн хувиар хабаадалсаһан,

ЗҮҮН ЗҮГЫЕ шэнжэлгын Сибирийн түб гэжэ тодорхон Буряадай Ниитын эрдэмэй институтай уран зохёол, аман зохёол болон искусство шэнжэлгын таһаг тухай хоёрхэ хүсэлтэйбди. Юрэнхыдөө манай таһаг институтай урган хүгжэхэ, нэрэ солоёо нэрлүүлхэ талаар хоритойхон габыятай юм.

Орон соогоо болоод дэлхэйн эрдэмтэдэй дунда өөрынгөө хэһэн ажалаараа, эрдэм бэлгээрээ суурхалан эрдэмтэд, буряад арадай аман зохёол шэнжэлэгшэд, суглуулагшад С. П. Балдаев, А. И. Уланов, Л. Е. Элиасов, М. П. Хомонов, Е. В. Баранникова, И. Н. Мадасон, Т. М. Болдонова, буряад уран зохёол шэнжэлэгшэд В. Ц. Найдаков, А. Б. Соктоев, Г. О. Туденов, Ц.-А. Дугарнимаев, И. А. Ким гэгшэдэй гүнзэги бодолтой зохёохы хүдэлмэринүүд дэлхэй дээрэ мэдээжэ.

Мүнөө үедэ манай таһагта дүн хамта хорин эрдэмтэд ажалладаг, тэдэний табаниинь хэлэ бэшгэй эрдэмэй докторнууд, юэһинийн хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидатнууд. Эдэмнай А. И. Уланов, В. Ц. Найдаков, А. Б. Соктоев, Е. В. Баранникова, Ц.-А. Дугарнимаев ба Л. Е. Элиасовэй хурагшад болоно. Тэдэнэр багшанарайнгаа хургаал захяа, хэжэ байһан ажалыень бүри саашань үргэдхэн ажаллажа байдаг. Хэд бэ гэхэдэ, буряад арадай аман зохёол шэнжэлэгшэд, хэлэ бэшгэй эрдэмэй докторнууд С. С. Бардаханова, М. И. Тулохонов, хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидатнууд Д. Д. Гомбоин, В. Ш. Гунгаров, Д. А. Бурчин, Б. Х. Цыбикова, буряад аман зохёол шэнжэлэгшэд Т. М. Дугаржапова, Р. Д. Жапон, искусство шэнжэлэгшэд, орон соогоо мэдээжэ болоһон эрдэмтэд И. И. Соктоева, түүхын эрдэмтэй доктор Д. С. Дугаров гэгшэд болоно. Тиихэдэ Сибирийн орон хурагшад ород угсаата зоний аман зохёол суглуулан, шэнжэлэгшэ үзэжэ байдаг бүлэг эрдэмтэй манай таһагта бии. Энэ бүлэгий бэлгитэй эрдэмтэн Л. Е. Элиасов тун бароһон. ажал хүдэлмэринь эршэлхэн байха. Багшангаа эрхимээр бэлдүүдэг байһан ажалыень хэлэ бэшгэй эрдэмэй докторнууд Р. П. Матвеева, Н. В. Соболева үргэн бэлдэгшээр үргэлжэдүүлнэ.

МАНАЙ ТАҢАГАЙ ажал гурбан бүлэгээр ябуулагдадаг. Илгээдэгшэ - буряад уран зохёол, искусствын шэнжэлэгшэ мүн. Буряад аман зохёолшай үмэнэ өөрын уран зохёол, искусстватай байгаа гү? ная болотор лэ энэ асуудал бүхы юумэн совет үедэ бии болоһон гэжэ харюусадаг хааб даа. Үнэхөөрөөшье, эдэ жэлнүүдтэ шэнэ түхэлэй уран зохёол, урдань байгаагүй жанрууд бии болоо. Гэхэ зуура эршэтэй түргэн иимэ хүгжэлтэ эсэсэй эсэстэ хэр аша туһатай байгаа гэсшэб? Эдэ мэтын асуудалнууды манай эрдэмтэд шэнэ сагай эрилтын ёһоор шэнжэлнэ.

Гадна манай таһагай эрдэмтэд буряадай уран зурагай, театрай искусствын мүнөө сагай уран аргын арадай жэнхэни заншал, маягтай али зэргэ тааралданиень шэнжэлдэг, уран зураашадта, театрай ажалганда, олонийтэ харагшадта туһа хүргэдэг, буряад арадай урданай дуунууды суглуулжа, шэнжэлжэ, аялгыень харуулан нототой номууды хэблүүдэг байха юм.

Буряад аман зохёолой бүлэгэй (секторэй) эрдэмтэд арадайнгаа шүлэглэн хэлэгдэдэг морин үлгэрнүүды, домог үлгэрнүүды (мифы), түүхэ, домогууды, онтохонууды, магтаал, соло, үреэлнүүды, оньһон үгэнүүд, таабаринууд болон бэшэ жанрууды сөгсөлөм шэнжэлжэ, олондо

мэдээжэ болгохын тула ехэхэн ажал хэжэ байдаг.

Манай ороной болоод дэлхэйн эрдэмтэдэй дунда мэдээжэ А. И. Уланов энэ бүлэгий байгуулжа, арадай аман зохёол сөгсөлөн суглуулжа, шэнжэлжэ зам шэглэлыень зүбөөр тодорхойлоһон габыятай.

Табяад онуудаар буряад аман зохёолой дээжэ болохо Гэсэр үлгэры юрэнхы арад зоний үлгэр бэшэ, харин сайд, ноёды магтаһан зохёол гэжэ мориной туруу доро хаяхадань, А. И. Уланов түрүү бодолтой эрдэмтэдэй хамта Гэсэрэй тугые өөдөн үргэлсэжэ, арадтаа бусаһан намтартай. Энээнэй түлөө эрдэмтэн нютаг орондо байха эрхэгүй боложо, гэр бүлэтээ хэлэ жэлдэ ондоо хизаар нютагуудаар ошожо хүдэлжэ баатай болоһон юм. Юумэнэй зүб тээшэ боложо,

волшебные и о животных" (Новосибирск, Наука, 1993), "Русские сказки Сибири: легендарные и бытовые" (Новосибирск, Наука, 1993) гэхэ мэтэнүүд болоно.

СААШАДАНЬ ХЭЛЭХЭДЭ, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор Е. В. Баранниковагай хүтэлбэри доро прозаическа гэхэ гү, али юрэ хэлэгдэдэг аман зохёолой жанрууд болохо онтохонууды шэнжэлэн үзэхэнь гадна, ном болгожо, хэблээдэ гаргадаг. Далаад, наяд онуудаар академическэ шэглэлтэй "Буряад арадай онтохонууд" гэжэ гурбан боти ном нэгэ доро ород, буряад хэлэн дээрэ Улаан-Үдэдэ гараһан, энэ ажал саашаа хэгдэжэл байдаг. Гадна манай таһагта буряад арадай домог үлгэрнүүд (мифы), түүхэ, домог шэнжэлэн үзэгдэжэ, ном болгон хэблээдэ үгтэһэн, нэгэ номын хэблэлхэ гараһан байха.

Монголой Түб, Хэнтэй, Дорнод, Хүбсэгэл, Булган аймагуудаар экспедициинүүдтэ ябажа, тэндэ ажаһуудаг буряадуудһаа аман зохёолой бүхы жанрууды бэшэжэ абаһан байна.

МОНГОЛ УГСААТАНАЙ хэлэ, аман зохёол шэнжэлгын талаар манай институтай тусхай зүблэл дээрэ хүүлэй жэлнүүдтэ гурбан монгол эрдэмтэд "хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор" гэхэн нэрэ солотой болонхой. Эдэмнай хэлэ шэнжэлэгшэд Цолоо, Оггонсүрэн, аман зохёол шэнжэлэгшэ Х. Сампилдэндэв болоно. Гадна хэдэн залуу эрдэмтэд, "хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат" гэхэн нэрэ солотой болоо.

Харин манай институтай эрдэмтэд Улаан-Баатар ошожо, нэрэ соло абадаг байна. Жэшээлэн хэлэхэдэ, 1993 ондо манай мэдээжэ уран зохёол

БИОН-до ноябрийн 17-до болохо баяр ёһололы угтуулан

АМАН ЗОХЁОЛ — АРАДАЙ БЭЛИГ

номгорходо, түрэнэн нютагаа бусажа, хамсыгаа шаман, өөрынгөө дуратай ажалда ороһон байна.

А. И. Уланов эгээ түрүүн Гэсэр үлгэртэ зорюулан монографическа зохёол бэшэжэ, тэрэн соогоо буряад үлгэрнүүдэй жанр, тэдэний гол үндэһэ баримта, композиционно бүридэл, уран байханы арга бодомжы буряадуудай эртэ урда сагай түүхэтэй, ажабайдалтай нягтаар холбжо шэнжэлхэн юм. Философско гүнзэги удхатай номуудын мүнөө хүртэр удха шанараа алдаагүй, саашадаашье хэрэглэгдэжэ, анхаралда абтажа байханы сохом. Тодорхойлол, "К характеристике героического эпоса бурят" (Улаан-Үдэ, 1957), "Бурятский героический эпос" (Улаан-Үдэ, 1963) гэхэн номууд болоно.

А. И. Улановай хүтэлбэри доро буряад үлгэрнүүд хоёр хэлэндээр хэблэгдэжэ эхилхэн юм. Жэшээн, буряад арадай эрхим бэлгитэ үлгэршэдэй морин үлгэрнүүд ород, буряад хэлэн дээрэ ном боложо гараад, дэлхэй дээрэ мэдээжэ болоһон гэшэ. Жэшээн, Маншууд, Эмегевэй "Абай Гэсэр хүбүүн", Үнгын голы суута үлгэршэн Гёсхон Петровой "Абай Гэсэр" гэжэ шүлэглэмэл морин үлгэрнүүд дэлхэйн эрдэмтэдэй анхарал тагадаг.

Алексей Ильичэй хурагшад өөһэдөө монографинууды гарганхай. Жэшээлбэл, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор С. С. Бардахановагай "Система жанров бурятского фольклора" (Новосибирск, Наука, 1993), Д. Д. Гомбоинай "Эхирит-булгатские улигеры" (Улаан-Үдэ), Д. А. Бурчинагай "Гэсэриада западных бурят" (Новосибирск, Наука, 1990) гэхэ зэргын номууд болоно. Гадна хоёр хэлэн дээрэ (буряад, ород) бэлдэгдэһэн академическэ хэлбэритэй номууд манай эрдэмтэдэй ашаар хэблэлээр гаражал байдаг юм.

Манай таһагай эрдэмтэд 60 боти "Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока" гэхэн серидэ хабаадажа, иимэ номууды бэлдэжэ, хэблэлхэ гаргаа гэбэл, "Бурятский героический эпос. Аламжи Мэргэн молодой и его сестрица Агуй Гохон" (Новосибирск, Наука, 1991), "Бурятские волшебные сказки" (Новосибирск, Наука, 1993), "Русские сказки Сибири:

Хоёрдохи шэглэл гэхэдэ, манай эрдэмтэд секторэй бии болоһонһоо хойшо буряад зоний хуудаг газарнуудаар ябажа, арад зоний дунда хэлсэгдэдэг арадай аман зохёолой эдэб зүйлнүүды бэшэжэ абадаг юм. Энэ ажал саашадаашье үргэлжэлхөөр байха. Энэ дэмбэрэлтэй ехэ ажада манай суута эрдэмтэд Ц. Жамцарано, С. П. Балдаев гэгшэдэй хэлэнажал сэгнэшгү.

Эдэ нүхэдэймнай ашаар манай шүлэглэн хэлэгдэдэг морин үлгэрнүүд, буряадай "Гэсэр" олондо мэдээжэ болоһон байха. Тиихэдэ манай үлгэршэд М. Эмегевэй, П. Тушемиловэй, П. Петровой, А. Васильевай (Альфор), Б. Жетухаевай, А. Тороевой, М. Алсыевэй болон бэшэ олон үлгэршэдэй нэрэнүүд эдэл эрдэмтэдэй хүсөөр арад зонийнгоо дунда алдаршан түүхэрөө.

Уран зохёолшо И. Н. Мадасон олон жэлдэ наһанайнгаа амаралтада гаратараа манда хүдэлжэ, олон үлгэр, оньһон үгэ, таабари суглуулжа, ном болгожо гаргаһан, олон үлгэрнүүды хэблээдэ бэлдэлсэһэн байха. Т. М. Болдонова бүхы Буряад Республикын, Эрхүүгэй областиин районуудаар ябажа, ехэхэн ажал хэһэн байна. Энэ ажалынь дүн "Оннь буряадуудай дуунууд" гэхэн номын тодоруулан.

Эрдэмтэн Ц.-А. Дугарнимаев 60 гаран онуудһаа эхилжэ, фольклорно экспедициинүүды эрхилжэ, Шэтын областиин, Буряад Республикын буряад аймагуудаар ябажа, урдань мэдэгдээгүй үлгэршэд, дуушадые магнитофоной миндаһан дээрэ бэшэжэ абаһан, олондо мэдээжэ болгоһон габыятай.

Түүхын эрдэмэй доктор Д. С. Дугаров дүшөөд жэлэй туршада бүхы буряад зоний хууһан газарнуудаар ябаһаа гадна Монгол, Тыва, Хальмаг, Кыргызстан оронуудаар буряад болон монгол угсаатанай дуунуудай аяланууды бэшэжэ, дуунай табан ном нототойнь хэблэн гарган алдартай.

Гурбадахи шэглэл гэхэдэ, харин оронуудай эрдэмтэдэй харилсаа холбоон болоно. Манай институт Монголой Эрдэмэй академитэй илангаяа нягта холбоотой. Манай сектор Монголой хэлэ, удха зохёолой институттай хамта, түсэбэй ёһоор, 1977 1983, 1986 онуудаар

шэнжэлэгшэ Ц.-А. Дугарнимаев хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор, В. Ш. Гунгаров хэлэ бэшгэй эрдэмэй дид доктор гэхэн нэрэ эрэгтэй болоһон байна. Дэмбэрэлтэй иимэ харилсаанай саашадаа үргэдэхэнь дамжаггүй.

Үнгэрэгшэ зун манай Буряад орондо Гэсэрэй 1000 жэлэй ойн түгэсхэлэй һайндэр үнгэрөө. "Гэсэр" үлгэр—Түб Азийн арадуудай оюун ухаанай утай баялыг" гэхэн нэрэтэй уласхоорондын конференци эдэ үдэрнүүдтэ болоһон, тэрэниие манай институт эмхидхэһэн байна. Манайшье таһагай эрдэмтэд өөһэдынгөө ехэхэн хубита энэ конференци үнгэрэгдэхэ оруулжа, юһэн элдхэл суглаарагшадта дурадхаа.

"Гэсэр" үлгэршэтай ганса Буряад, Монгол оронуудта бэшэ, харин Хальмаг, Түбэд, Хитад оронуудта дэлгэрэнги юм. Тимэ нэн хойнонь эрдэмэй энэ конференцидэ Монголһоо, Хитадаһаа, Японһоо, Чехиһээ, Болгариһаа, США болоод Англиһаа эрдэмтэд эрэнэн байха юм. Тиихэдэ манай гүрэнэй эрдэмтэд Москваһаа, Санкт-Петербургһаа, Новосибирскһээ, Кызылһээ, Элиһээ болон бусад хотонуудһаа ерэжэ хабаадаа. Энэ конференциин гурбан секци дээрэ дүн хамта 61 элдхэл соносхогдоо.

Мүнөөнэй хүндэ хүшэр сагта ажадаамнай мүнгэн багаар һомологдожо, хэблээдэ бэлдэгдэһэн монографическа, эрдэмэй - практическа хэлбэритэй номууд гараха аргагүй болоод байна. Манай эрдэмтэдэй бэшэһэн номууд, методическа зууршалга, хрестоматинууд багшанарта, дээдэ ба дунда хургулинуудай оюутадта тон туһатай, юрэ уншагшадшы тэдэнээр ехэтэ һонирходог байха юм. Тимэһээ эдэ номууды хэблэхэдэ туһалха спонсорнууд хэрэгтэй. Манда туһалыт гэжэ тэдэнэдэ ханданабди.

М. ТУЛОХОНОВ, Буряадай Ниитын эрдэмэй институтай уран зохёолой, аман зохёолой болон искусство шэнжэлгын секторые даагша, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор, В. ГУНГАРОВ, хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат.

Нургуулийн ажабайдал ХУРСА ГУУРНАТАН УРГАГ ЛЭ

Могойтын дунда хургуулийн дэргэдэ нёдондо жэлэй сентябрь нарада "Юнкор" гэхэн бүлэг эмхидхэгдээ нэн. Тэрэнэй түрүүшын хэшээлнүүдтэ Лена Дармаин, Люда Доржиева, Майя Хобракова, Федя Колодяжний гэгшэд эрэнэн байха юм.

Ород хэлэ буллитературын багша Владимир Пунсыкович Будаев эдэнэй бэшэһэн бүтээлнүүды харажэ үзөөд байхадаа, зарим тэдэ дутагдалнуудыень зааһан, яаж бэшэе хаа, зохиод байха гэжэ харуулан, таатай зүбшэ заабари үгэһэн байха юм.

Нэгэ хэдэ сагай үнгэрөө байхада, тус бүлгэмэй гэгшэ "Стрела" ("Зэбэ") гэхэн ханы һониниие гар бэшгээр гаргал эхилээ.

Тиихэдэ мүнөө наймадакласста хурадаг Женя Мальгина яһала зохидохон шүлэг бэшэжэ газетын хуудаһанда толидуулжэ сугтаа хурадаг хүбүүд, басагадэ баясуулаа нэн.

Багша, урдандаа "Огни Курумкана" гэзетэдэ хүдэлхэ журналист Владимир Будаев бүлгэмэй хүдэлмэринь ханамжатайгаар хүтэлбэриин ажалаа яһала бэрхээр ябуулан Шабинараа хэлэ бэшэгтэ, арадай аман үгын зохёолдо, ород болон буряад поэзиин, прозын уран эрхимэй эрхим бүтээлнүүд толилуулна. Гадна гуурһанай таһага туршалгада нарин нягта хандажа байхаар хүмүүжүүлжэ зуураа, хэблэлэй үгын алы зэргын хүсэтэй мэдээжэ абаһан хургана.

"Стрела" һониндо толилогдоһон Лена Дармаин, Саша Доржиев, Федя Колодяжний гэгшэд зохёолнууд аймагай "Огни Курумкана" гэзетэдэ барлагдажа, нютагайнгаа үргэ олоной анхаралда дурадхал бэлэй.

"Зэбэ" гэжэ ханы һониндо толилогдоһон туршалганууд ахалагшашье, эхилишэ классуудай хурагшад ехэтэ һонирхон уншадаг болонхой.

Бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшэ Владимир Будаев өөрөө хүгдэ зорюулагдаһан зааһан онтохонууды ород хэлэн дээрэ бэшэжэ, Хурамхаан нютагай эдир уншагшадые хужаруулан, уншуулан байха.

Могойтын дунда хургуулийн хоёрдохи жэлэ хүдэлжэ байһан "Эдир корреспондент" ("Юнкор") бүлгэм хадаа урга ябаа залуу үетэниие хэблэжэ, эрдэм ном дуратайгаар хүмүүжүүлжэ хургаха хэрэгтэ онсо хуу эзэлхэ гээд этигэлтэй.

хурагшадтай энэ һайн һай хэрэгын саашадаа бүри үргэ дэлсисэтэй, хольн харгытай бэлэ гэжэ хүсэхэ дуран хүрэнэ

Г. БАДМА манай к

Хурамхаанай аймаг.

ШЭНЭ ХУУЛИ ЗҮБШЭГДЭБЭ

НАЯХАН Буряад Республикын Арадай Хуралай Ехэ зал соо Соёл тухай Хуулийн проектыг зүбшэлгэ болобо. Энэ зүбшэн хэлсэлгэдэ Арадай Хуралай депутатууд, министрствэнүүдэй болон албан зургаануудай хүтэлбэриэлгшэд, аймагуудай соёлой таһагуудые даагшанар, уран зохёолшод, композиторнууд, соёлой эмхи зургаануудые ударидагшад, эрдэмтэд хабаадалсаһан байна.

Тус зүблөө Арадай Хуралай Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Н. П. Линейцев нээжэ, "Буряад Республикада соёлой ажал ябуулгы хуулийн талаар хангаха асуудалнууд" гэнэн элидхэл хэбэ.

Мүнөө үедэ соёлшодой урда хүшэр хүндэ байдал тохёолдонхой. Нүүлэй хэдэн жэлэй туршада республика доторнай олон тоото клубууд, библиотекэнүүд, кино-түхээрлэгэнүүд хаагдажа байна. Тиимэһээ соёлой олон

хүдэлмэрилэгшэд ажалгүйшүүлэй тоодо ороно. Соёлшодой салын хүлхэн бага. Тэрэнх оройдоол 80-һаа 130 мянган түхэриг хүрэдэг байна.

Эдэ бүхы асуудалнууд шэнэ хуули дотор нуури байраяа олохо бээ гэжэ соёлшод ехэтэ найдана гэшэ. Эгээл тиимэһээ тус Хуули зүбшэн хэлсэлгэдэ сугларагшад тон эдэбхитэйгээр хабаадаа. Шэнэ Хуули зүбшэн хэлсэлгэдэ Буряад Республикын соёлой министр Г. Н. Струбинов, Уран зохёолшодой холбооной правленийн түрүүлэгшэ Б. С. Дугаров, Арадай Хуралай депутат, Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшын орлогшо С. Ц. Цыреторов, СССР-эй арадай артистка Л. П. Сахьянова, арадай уран бэлигэй республиканска түбэй директор Н. Г. Донсорунова, Улаан-Удын хүүгэдэй хүгжэмэй 2-дохи хургуулийн директор С. Б. Грешилова, республикын кинематографийн нэгдэлэй директор

налогой, финансын, банкын талаар комитедэй түрүүлэгшын орлогшо В. Б. Саганов, Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй вице-президент Б. Д. Баяртуев, Буряад Республикын Композиторнуудай холбооной правленийн түрүүлэгшэ Б. О. Цырендашиев, "Байгал" журналай редакторай орлогшо С. Д. Бухаев, Россин арадай артист П. Т. Абашеев, "Хараасгай" журналай редактор Ц. А. Жимбиев болон бусад хабаадаа.

Энэ зүбшэн хэлсэлгын үндэһөөр соёлшодые дэмжэхэ тусхай жаса тогтоохо, республиканска болон ньютагай бюджетэй 6 процентһээ бага бэшэ мүнгэ соёлые хүгжөөлгэдэ һомолхо, бэлигтэй залуушуулые, соёлой хүдэлмэридэ бүхы наһаараа ажаллаһан ветерануудые дэмжэхэ гэхэ мэтэ дурадхалнууд оруулагдаа.

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

Иимэ уга нэрэтэй ном наяхан ород хэлэн дээрэ барлагдажа гараһан байна. Ородоор "9,5 встреч. Встреча как преддверие судьбы" гэжэ нэрэтэй. Авторынь — Эрдэни Уланов.

Улаан-Удын городской библиотекэдэ городой сэхээтэнэй клубай ээлжээтэ зүблөөндээрэ Э. Улановай шэнэ номтой танилсалгын баяр ёһолол болобо.

Зүблөөнэй нээлтэ дээрэ библиотекын директор Т. Матхеева, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Е. Голубев болон бусад хүнүүд үгэ хэлээ. Яаж энэ номой бүтэһэн тухай авторынь һонирхолтойгоор хөөрөжэ

ЭРДЭНИ УЛАНОВ
ВСТРЕЧА. КАК ПРЕДДВЕРИЕ СУДЬБЫ

"9,5 УУЛЗАЛГА. ХУБИ ЗАЯА УҮДЭ СЭЛИҮЭН УУЛЗАЛГА"

үгэһэн байна. Илангаяа яаж материал суглуулһанаа хөөрөхэдэнь, ехэ һонин байгаа.

Номой нэрэ дэмы иимээр үгтөөгүй юм байна. Юһэн уулзалга тухай ном соо хэлэгдэнэ. Арбадахи уулзалга авторые хүлээжэ байна гэжэ ойлгогдоно.

Россин Федерацийн оперно искусствын аддар соло нэмээһэн, омогорхолын болоһон СССР-эй арадай артист Л. Л. Линховоинтой, уран зохёолшо, журналист, "Байгал" журналай ахамад редактор байһан А. А. Бальбууровтай, уран зурааша Д. Пурбуевтай болон һонин хуби заяатай бусад хүнүүдтэй

ушарһан, уулзаһан, хөөрөхө тухайдаа Эрдэни Уланов соогоо хөөрэнэ.

Журналист, шүүмэлч хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй кандидат Э. А. Уланов урда тэрэнэй ном гаргуулаһан байна. Тэрэнэй гурбадахи ном баһа журналуудта, суглуулбаринууд соо 100 шахуу статья толилда. Гадна 300 гаран мэдээ газетэнүүдтэ толилуулһан.

Нэрлэгдэгшэ клубай дэ хабаадаһан хүнүүд гаргуулаһан авторые хөөрөхө амаршалан, амжалта хүмүүдтэй.

М. ШАНДОРОВ
Автор

Алас-Дурнын искусствын институтуудай 1-дэхи студияда һураһан артистнуудай тоосоото концертын урда тээ зохёохы ажалтай уран бэлигтэнтэй уулзажа хөөрөлдэһэн байнабди. Тэдэнэй һанамжа, дурадхалнуудые, хүсэлнүүдые толилхоннай.

мэргэжэлтэд болоһониинь һайн. Хорёод жэлэй саана институт дүүргэгшэдэй дундаһаа "Буряад Республикын арадай артист"

ХҮГЖЭМТЭ СЭДЬХЭЛТЭЙ, ЗОХЁОХЫ УЛЬҺАТ

Владимир Данилович ПАНТАЕВ, композитор, Россин болон Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ:

—Искусствын Алас-Дурнын институтуудай 1-дэхи студия дүүргэгшэн залуу артистнууд яһала амжалтатайгаар театртаа ажаллана, булта шахуу урагшаа һанаатай, юумэ бүтээсэтэй хүнүүд гэжэ һанадагбди.

Дамба-Дугар Бочиктоев, Олег Бабуев, Иван Цыбикжапов болон бусад артистнууд театрта болоһон бүхы үдэшэнүүдтэ, уулзалгануудта хабаададаг, зохидоордууладаг. Тэрэшэлэн зохёолон дуунуудые мнэ тэдэнэр яһала гоёор дууладаг юм. "Хуһахан", "Тэнгэрийн одон", "Джарун Хашорой субарга", бусад дуунуудые мнэ республикын арадай артист Дамба-Дугар Бочиктоев зохидоор таталуудаг.

Сагаан харын, Шэнэжэлэй һайндэрнүүдтэ, дуунай үдэшэнүүдтэ, хүүгэдтэ зориулагдаһан зүжэгүүдтэ эдэнэрнай эдэбхитэйгээр хабаададаг, дууладаг зон гэжэ тэмдэглэхээр. Республикын арадай артистнууд Чимит Ринчинов, Олег Бабуев, Дамба-Дугар Бочиктоев гэгшэд дууша сэдьхэлтэй, зохёохы абьяастай, басагаднайшые баһа хатардаг, зохидоордууладаг юм.

Эдэ залуу нүхэдтөө үшөө ехэ амжалта, баяр жаргал хүсэнэбди. Ходоодо хүгжэм дуунтаяа хахасангүй, уран бэлигээрээ харагшадаа баясуулжа ябахыень хүсэнэб.

Виктор Шагдарович ГУНГАРОВ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат:

—Искусствын Алас-Дурнын институт театрай, киногой ерээдүйн артистнарые, мэргэжэлтэдые бэлдэнэ. Тэндэ манай хүбүүдэй һуража, эрдэм бэлигээ дээшлүүлһениинь,

гэһэн нэрэ зэргэтэй Доржо Сультимов, Чимит Ринчинов гэгшэд тухай хөөрөхэ гээ һэм.

Доржо Сультимов хадаа өөрөө зүжэгтэ наадахаһаа гадуур өөрынгөө бэлигээр зохёолшон болонхой. һонор сэдьхэлтэй тэрэ ажабайдалһаа, хүнүүдэй ажаһуудалһаа, уулзалгануудһаа һабагшатай зохёолнуудые, расказуудые бэшэдэг талаантай юм. Өөрынгөө харгы замда ушарһаниие ажаглаха, хараха, сэгнэхэ арга шадабаритай хадаа хүүгэдтэ зориулагдаһан олон зохёолнуудые бэшээ. Тиигээдшые багашуудта зориулагдаһан номууд үсөөн, хомор ха юм. Хүүгэдэй "Гугалгүй гулабхаа" гэнэн номын үхибүүдтэ һургаал боложо үгэнэ. Юумэн хуужаа үхибүүнһээ эхитэй, тэрэшэлэн "хүн болохо баһаһаа, хүлэг болохо унаганһаа" гэлсэдэг ха юмбибди.

Доржо Сультимов үбгэд, хүгшэдые золгожо, урданай юумэ, хөөрөөнь бэшэжэ абадаг. Тиигэжэ арадаймнай омогорхохо хүбүүдэй нэгэн байһан Бүүбэй тухай - "Аригуун Бүүбэй" гэнэн пьесэ өөрынгөө шэнжэлэл дээрэ бэшэһэн габыятай.

Чимит Ринчинов тухай бэшэгдээ, хэлэгдээшые һаань, би өөрынгөө һанамжа хэлэхээ һананаб. Хүн бүхэн артист болодоггүй. Арад зоной гүн сэдьхэлэй оёорһоо гараһан. "Будамшууда" һорниин ролие бэрхээр наадаа.

Анхан табяад онуудаар алдар суута Чойжи-Нима Гениновэй наадаһан һорниин роль буряад искусствын алтан жасые шэмэглэнэ. Харин һүүлэй үедэ табигдаһан "Будамшуу" (Туяана Бадагаевагай найруулга) гэнэн хүгжэмтэ комедидэ һорниие наадаһан Чимит Ринчинов бэлиг талаантай Гениновһээ тад ондоо, өөрын

һонин образ байһан Жэшэнь, һорниин сатирическэ шэнжэ Ч.Н. Генинов наадаһан Ч. Ринчинов һорниин гүйсэдхэхэдөө, һорниинууд ажабайда олон дайралдадаг хяһуур, тэнэгшэг, һа дутуу дундатай, өөрын голтой, дабташагүй нюурта образ гаргаа. Тиигэ үетэй холбожо, һорниинууд манай дэ гэжэ харуулжа ша тэмдэглэхээр.

Тэдээндэ дурнын (хидта) юу х гэхэдэ, театры хүгжэлтэдэ өөһэ хубита оруулжа бэлигээрээ түрэл үргэжэ, нэрээ нэ ябахань болтогой.

Б. ДОРЖИЕВА

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

<p>Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.</p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б.М.Ж. (харюусалгата секретарь), ШИМАЕВ П. П. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ПАНТАЕВ В. П. (хэблэлэй директор), РИШЧИНОВ С.Д. (редакторай орлогшо), САМБЯТОВА Т.В.</p>	<p>Манай адрес:</p> <p>670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.</p>	<p>Газетэ хэблэлэй 2 хуудан - хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 4327.</p> <p>Хэблэлдэ тусаагдаһан цаг 17.00.</p>	<p>Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдэ. Директорийн телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүрдхэл абтанхай. Заказ №216.</p>
--	---	---	--

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-60-91, танилтын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон хургуулинуудай - (даагшань), 2-57-63, олонийтын хүдэлмэрийн ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнүүдэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76, корреспондентнүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.